

Наукоємність системи забезпечення національної безпеки України: аналіз нормативно-правових засад

У статті здійснено аналіз нормативно-правових засад системи забезпечення національної безпеки України з погляду їх орієнтації на науку як головний засіб досягнення прогресу й безпеки. Розглядається питання місця (пріоритетності) науково-технологічної та інноваційної сфери серед інших галузей у державних стратегіях, які формують систему забезпечення національної безпеки країни.

Генезис людських ціннісних парадигм можна представити як:

- до XX ст. — прагнення до незалежності народів, рівності громадян, демократичних форм правління (**незалежна, демократично орієнтована країна**);
- у XX ст. — прагнення до утворення соціально-економічної справедливості та відповідальності (**демократична, соціально орієнтована країна**).

Проте найбільш безпечальнішою парадигмою нового XXI ст. є науковий та техніко-технологічний прогрес з його фундаментально трансформційними як позитивними, так і негативними впливами на світ. Сучасна наука, наукомісткі техніка і технології суттєво змінили оточуючий людину світ, її світогляд, а також розширили перелік ознак сучасних та майбутніх трансформацій такими, як прискорення, персоналізація, залежність. Фактична адаптація людини до техніко-технологічного світу вже проходить на фізіологічному рівні, через пряме об'єднання людського організму з усе більш «розумними» машинами. Без перебільшення можна стверджувати, що людство, розширюючи не тільки теоретичні межі соціалізації науки і техніки, але і спільну практичну еволюцію (людина-техніка) з великою швидкістю збільшує рівень власної за-

лежності від техносфери, доводячи її до абсолютної та безальтернативної. Адекватне розуміння і сприйняття даного факту вимагає внесення у вищезгаданий перелік парадигм нового етапу — **науково орієнтована країна XXI століття**.

Водночас, враховуючи виникнення низки нових ризиків, викликаних глокалізацією науково-технологічного світу та людським фактором, для країн, які володіють науково-технічним потенціалом і наукомісткими технологіями і які все більше втягуються в науково-технологічні перегони, з новою актуальністю постає питання захищеності.

Національна безпека — це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, вчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та інших сферах державного управління

при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам (Стаття 1, ЗУ «Про основи національної безпеки України» [1]).

Відповідь на питання, чи виступає вітчизняна наука головним джерелом прогресу системи забезпечення національної безпеки (СНБ), можна отримати з відповіді на питання, наскільки чітко влада країни усвідомлює той факт, що знання були, є і залишаються єдиним засобом виживання, а найбільш передові знання (наукові прориви) – єдиним засобом перемоги над новими викликами та проблемами. І не має значення, чи мова йде про виживання окремої країни або людства в цілому серед природно-екологічних катаклізмів, чи про виживання серед нових все більш небезпечних хвороб, чи виживання в умовах виникнення військової агресії.

Реальний, а не декларативний, стан соціально-економічного розвитку України, а також сфери її безпеки, більше вказує на відсутність адекватного розуміння факту, що прогрес країни можливий лише в результаті підтримки та утворення умов для ефективного функціонування всього науково-технічного потенціалу (науководослідних і дослідно-конструкторських робіт) країни та всієї навколо наукової (інноваційної) системи.

Якщо головним джерелом конкурентоспроможності, а так і соціально-економічного розвитку країн, є нові, вчасно впроваджені знання, техніка та технології, то рівень відношення в Україні до власної науки та рівень науково-технологічної та інноваційної політики України визначаються рівнем та місцем країни у глобальному світі.

Зокрема Україна в 2012–2014 рр. посідала у світі:

- **76 місце** серед 144 країн у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Report 2014 – 2015). Для порівняння: у 2013 р.

Україна займала 84 місце, у 2012 р. – 73 місце, у 2011 р. – 82 місце [2];

- **63 місце** серед 143 країн у Глобальному інноваційному індексі (Global Innovation Index 2014) [3];

- **83 місце** серед 187 країн за Індексом розвитку людського потенціалу (Human Development Index) [4];

- **102 місце** серед 151 країн за показником економічної, соціальної та екологічної стійкості суспільства (The Sustainable Society Index 2012) [5].

Водночас, у звіті Боннського міжнародного центру конверсії (Bonn International Center for Conversion) у 2013 р. Україна посіла 20 місце у глобальному індексі мілітаризації (25 місце в 2008 р.) [6], хоча за останні роки чисельність її збройних сил скорочувалась, а розробка нових поколінь озброєнь гальмувалась або повністю зупинялась (ОТРК «Сапсан» (ДП «КБ «Південне», ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова»), проект «Корвет», «АН-70» тощо).

Отже, з погляду на проблему науково-технологічної конкурентоспроможності України, а також на нові проблеми у сфері безпеки та механізми їх подолання, які в новому тисячолітті формуються виключно на основі передових наукових досягнень, актуальну проблему складає питання рівня імплементації науково-технологічного та інноваційного потенціалу та передових наукових досягнень у процес формування та функціонування СНБ.

Метою статті є аналіз діючих нормативно-правових засад щодо забезпечення СНБ України з позицій її наукоємності. Розгляд міри залучення СНБ науково-технічного потенціалу та використання передових вітчизняних досягнень у сфері науки і техніки.

Впливати на науку, створювати їй сприятливі умови, жити її всіма необхідними, у кількості і якості, ресурсами – це один напрямок державної політики, але повсякчасно опиратись і будуватись на передових наукових результатах, залежати повною мірою від

них та використовувати їх у процесі підтримки ефективної життєдіяльності країни та прогресивного розвитку – це інший напрямок. Аналогічно важливим дане твердження є для існування системи забезпечення національної безпеки держави. Дійсно актуальним питанням є пошук загальнодержавних (економічних, соціально-гуманітарних, екологічних тощо) небезпек, серед яких і ті, що пов'язані з науково-технічною, технологічною та інноваційною сферою, для їх подальшого усунення, **проте значно більшим по актуальності питанням є не пошук небезпек у окремій науково-технологічній сфері, а побудова цілком наукоємної СНБ – знаннєвої системи, у якій науковій підходять та принципи складають основу всіх напрямів діяльності, суб'єкти якої розвиваються й удосконалюються на основі наукових знань, а всі без виключення дії (нормативно-правові засади, рішення тощо) будуються на основі нових знань та за участю науково-технічного потенціалу країни.**

Виходячи з актуальності поставленої мети, щодо аналізу міри імплементації науки та її результатів у СНБ, першочерговим завданням є розгляд діючого нормативно-правового забезпечення в частині пріоритетності місця і ролі науки.

Основу нормативно-правового забезпечення СНБ України в економічній, соціально-гуманітарній, екологічній сферах становлять Конституція України [7], ЗУ «Про основи національної безпеки України» [1], ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8], Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [9] тощо.

Конституція України, маючи найвищу юридичну силу, абсолютною більшістю своїх статей прямо або опосередковано визначає питання безпеки людини і держави [7]: людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3); за-

безпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України (ст. 16); захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки (ст. 17); невід'ємне право на життя (ст. 27); повага до гідності (ст. 28); свобода та особиста недоторканність (ст. 29); свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); свобода світогляду і віросповідання (ст. 35); волоніння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); охорона здоров'я (ст. 49); безпечне для життя довкілля (ст. 50), освіта (ст. 53) тощо.

Конституція України [7] торкається сфери **науки і науково-технічної діяльності**:

- ст. 28. Кожен має право на повагу до його гідності: *жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям;*

- ст. 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, **наукової** і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності: *державою сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством;*

- ст. 78. Народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, **наукової** та творчої діяльності) тощо;

- ст. 85. До повноважень Верховної Ради України належить: *затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля (п. б.);*

- ст. 116. Кабінет Міністрів України: *забезпечує проведення фінансо-*

вої, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України тощо.

Водночас, декларуючи засади особистої і колективної безпеки, гарантуючи права і свободи громадян України, зокрема і щодо вільного займання науково-технічною творчістю, сприяння розвитку науки, як у середині країни, так і за її межами, Конституція не робить дані засади всебічно науково орієнтованими. Покладаючи на законодавчу і виконавчу владу окремі повноваження щодо розвитку науки (затвердження програм, забезпечення політики), Конституція розглядає науку лише як одну зі сфер життєдіяльності країни і не передбачає для інших сфер бути науково орієнтованими.

Висновок. Діюча Конституція визначає Україну суверенною, демократичною, соціальною державою (ст. 1), але не науково орієнтованою, що в період безповоротного переходу до глобальної наукофери, використання науки як головного компенсатора науково-технологічної і соціально-економічної рівноваги та як джерела конкурентоспроможності та засобів подолання глобальних небезпек, є суттєвим недоліком.

Щодо Закону України «Про основи національної безпеки України» [1], то його ст. 5 визначає Основними принципами забезпечення національної безпеки: 1) пріоритет прав і свобод людини і громадянина; 2) верховенство права; 3) пріоритет договорних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; 4) вчасність і адекватність заходів захисту національних інтересів від реальних і потенційних загроз; 5) чітке розмежування повноважень та взаємодію органів державної влади у забезпеченні національної безпеки; 6) демократичний

цивільний контроль над військовою організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки; 7) використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки.

Наведені принципи забезпечення національної безпеки не є науково орієнтованими. Зокрема, має місце покладання надії в питанні безпеки на використання в інтересах України міждержавних систем та механізмів міжнародної колективної безпеки (п.7), проте нема жодної мови про те, що система безпеки країни повинна базуватись на використанні науки, нових знань, науково-технічних досягнень країни.

Також ст. 5 стверджує, що національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Згідно з даною частиною статті, наука є лише однією зі сфер державної політики формування СНБ, а якщо так, то немає жодних правових передумов та гарантій, що інші згадані доктрини, концепції, стратегії тощо у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, інформаційній сферах будуть наукоємними.

Ст. 6 Закону [1] відносить до пріоритетів національних інтересів України: 1) гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; 2) розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; 3) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів тощо; 4) зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; 5) забезпечення розвитку і функціонування української мови тощо; 6) створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя тощо;

7) збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; 8) забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства тощо; 9) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації тощо; 10) інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір.

Немає сумніву, що п. 7 даної статті (збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку), є важливим і відноситься до пріоритетів держави, однак формально даний пункт стоїть після таких напрямів, як *захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів (п. 3), зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві (п. 4), створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя (п. 6)*. Можна розуміти дане розміщення, як відносне і довільне, а пункти рівносильними за дією, проте виходячи з мети аналізу критерію рівня наукоємності нормативно-правового забезпечення, а також з погляду на існуючу вітчизняну практику соціально-економічних перетворень, тут виникають запитання. Зокрема:

– чи можна у високотехнологічному, наукоємному світі втілити в життя пріоритетний напрямок щодо *створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя* (пріоритет 6) без попереднього втілення пункту щодо *збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку?*

– чи можна зміцнити політичну і соціальну стабільність у суспільстві (пріоритет 4) без зростання рівня жит-

тя населення, основою якого (зростання) є конкурентоспроможна, наукоємна модель економіки?

– чи можна захистити державний суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів (пріоритет 3) без передових науково-технічних, технологічних досягнень у СНБ?

Отже, у даній статті закону питання розвитку науки і науково-технічного потенціалу лише одне серед інших і не гарантує, що інші пріоритетні напрями є науково орієнтованими.

Законом визначено загрози (ст. 7) національній безпеці у науково-технологічній сфері (*нарастаюче науково-технологічне відставання України; неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії тощо*), а також основні напрями державної політики (ст. 8) з питань національної безпеки у науково-технологічній сфері (*посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки та забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку, створення ефективної системи інноваційної діяльності в Україні; поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки, створення умов для широкого залучення в науково-технічну сферу позабюджетних асигнувань тощо*). Однак, дані статті – це більш детальний розгляд ризиків та заходів з їх подолання в науково-технічній сфері, як одній з багатьох. Отже, у їх контексті інші сфери життєдіяльності країни можуть і не опиратись на сучасні науково-технічні досягнення.

Ст. 10 (п. 9) до основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки України відносить: «Роз-

роблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України». Однак, крім цього, до інших функцій (загалом 14) суб'єктів віднесено не тільки генерування управлінських рішень, але й моніторинг усіх сфер життєдіяльності країни, прогнозування загроз, оцінка результативності діяльності тощо. Отже, виникає питання щодо рівня орієнтації суб'єктів у всіх інших питаннях на нові наукові знання, новітні науково орієнтовані методики та новітні технології.

Висновок. З огляду на поставлену мету дослідження, ЗУ «Про основи національної безпеки України», яким визначено основні засади державної політики, спрямованої на захист особи, суспільства і держави від існуючих загроз, не передбачає створення наукоємної СНБ, адже науково-технічна сфера країни виступає лише як одна зі сфер. У такому випадку, у всіх інших напрямках життєдіяльності країни державні заходи з виявлення та подолання ризиків для національної безпеки не визначені як науково орієнтовані, і в такому розумінні можуть не спиратись на нові знання та науково-технічний потенціал країни.

Ще одним основоположним законодавчим актом у сфері безпеки нашої держави є ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [8], який повинен визначати ефективні засоби протидії існуючим та майбутнім загрозам. Зокрема, ст. 2 («Основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики України») даного ЗУ до принципів внутрішньої політики відносить: 1) пріоритетність захисту національних інтересів; 2) верховенство права тощо; 3) рівність усіх суб'єктів права власності перед законом тощо; 4) здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; 5) відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; 6) забезпечення сталого розвитку економіки на

ринкових засадах та її соціальної спрямованості; 7) забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; 8) свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація; 9) соціальне партнерство та громадянська солідарність.

Однак, жоден з наведених 9 принципів внутрішньої політики України не є науково орієнтованим. Так, зокрема, у переліку принципів є п. 6, який стверджує, що *забезпечення сталого розвитку економіки повинно відбуватись на ринкових засадах та її соціальної спрямованості*, але ні в цьому пункті, ні далі нема жодного слова про те, що економічний і соціальний прогрес в умовах все більшого домінування глобальної знанневої економіки можливий лише на принципах **науково-технічної спрямованості**.

У ст. 6 («Засади внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони») п. 5 стверджує про *необхідність забезпечення оснащення ЗСУ новітніми видами військової техніки та озброєнь, відновлення спроможності оборонно-промислового комплексу щодо впровадження новітніх технологій як на основі кооперації з державами-партнерами, так і впровадження власних замкнених циклів створення військової техніки та озброєнь*, проте даний пункт стоїть п'ятим з восьми. Крім того, ні в даному пункті, ні загалом у ст. 6, ні наука в цілому, ні науково-технічний потенціал України не визнається головним джерелом переоснащення ЗСУ новітнім, високотехнологічним озброєнням та технологіями.

У ст. 7 («Основні засади внутрішньої політики в економічній сфері») п. 21 до основних засад відносить *інтенсифікацію інвестиційної та інноваційної діяльності, зокрема, шляхом залучення коштів підприємств і населення, утвердження ефективної системи страхування інвестиційних ризиків, стимулювання спрямування заощаджень громадян на інвестування економіки, забезпечення інноваційної складової інвестицій*. Однак,

виходячи з питання державних пріоритетів та з огляду на п. 1 ст. 7 («Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення високих темпів її зростання тощо»), **не зрозуміло**, чому питання інтенсифікації інноваційної діяльності віднесено на 21 місце з 32-х, чому воно стоїть далеко після антиінфляційної політики та забезпечення цінової стабільності, перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва (праці та капіталу) на споживання, розвитку і зміцнення банківської системи, забезпечення інституційної незалежності НБУ, підвищення рівня захисту прав вкладників, розвитку ліквідного фондового ринку, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, спрощення умов започаткування бізнесу та виходу з нього, зниження тиску на бізнес, переходу на європейську модель ринкового нагляду тощо.

Аналогічно до попередніх випадків, у інших статтях ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» роль науки та вітчизняного науково-технічного потенціалу також не є пріоритетною і поступається багатьом питанням. Зокрема у ст. 10 («Засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері») пункт, яким проголошується *підвищення ролі вищої освіти і науки як основ становлення в Україні ефективної «економіки знань»*, стоїть **на 4 місці**; у ст. 11 («Засади зовнішньої політики») пункт, яким визначено *підтримку розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди*, стоїть **на 13 місці**, а пункт, яким передбачено *розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку* — **на 15 місці**.

Висновок. ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» не від-

носить вітчизняну науку та науково-технічний потенціал країни до головних рушійних сил у всіх сферах життєдіяльності країни. У статтях, які згадують про науку, вона поставлена далеко не на перших позиціях. Отже, і даний закон не створює передумов для побудови, як наукоємної економіки, так і наукоємної СНБ, адекватної викликам високотехнологічних ризиків.

У 2007 р. Указом Президента України затверджено **Стратегію національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»** [9], яка визначає (редакція 2012 р.) основи комплексного планування діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки.

Зокрема, у Розділі 3 («Безпекове середовище та актуальні загрози національним інтересам і національній безпеці України»), п. 3.2. визначає *проблеми внутрішнього безпекового середовища, що загрожують національній безпеці*, серед яких п. 3.2.4. окремо каже про недостатній рівень **науково-технологічного розвитку: недостатній розвиток національної інноваційної системи; недостатньо ефективне використання науково-технологічного потенціалу, використання іноземних науково-технологічних розробок замість вітчизняних**. Далі у Розділі 4 («Стратегічні цілі та основні завдання політики національної безпеки») є п. 4.3. («Ключові завдання політики національної безпеки у внутрішній сфері»), у якому вказано заходи по кожному попередньо визначеному напрямку проблем. Однак, перелік заходів не відповідає переліку проблем. Зокрема пункту 3.2.2 («Загрози економічній безпеці») далі у заходах відповідає пункт 4.3.3. («Забезпечення економічної безпеки»), пункту 3.2.3 («Загрози енергетичної безпеки») відповідає п. 4.3.4. («Зміцнення енергетичної безпеки»), але пункту **3.2.4 («Недостатній рівень науково-технологічного розвитку») не відповідає нічого**. Отже, з погляду на пріоритети держави, така важлива про-

блема, як *недостатній рівень науково-технологічного розвитку* (п. 3.2.4.) поставлено лише четвертою в загальному переліку загроз, а прямих заходів для її подолання Стратегія не визначає.

Далі в пункті 4.3.3. («Забезпечення економічної безпеки») є такий захід, як *стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств*, однак і він стоїть **останнім** (8-м з 8-ми) після захисту прав власності, оптимізації податкового навантаження, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму і сприяння конкуренції, підвищення ефективності використання державних коштів, гнучкості валютного курсу гривні, посилення дієвості захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції, підвищення ефективності державного контролю за діяльністю стратегічних підприємств, оптимізації структури та обсягу зовнішнього боргу, недопущення неконтрольованого відпливу капіталу.

Щодо принципів Стратегії, то в Розділі 5 («Система забезпечення національної безпеки») п. 5.1. («Принципи вдосконалення системи забезпечення національної безпеки») каже, що досягнення цілей Стратегії потребує: кардинального реформування сектору безпеки і оборони, вдосконалення механізмів правового, організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення національної безпеки – шляхом: *комплексного реформування всіх складових цієї системи; ефективного функціонування системи забезпечення національної безпеки на всіх етапах її реформування та розвитку; ефективного керівництва та управління ресурсами; дотримання балансу ефективності функціонування та демократизації органів сектору безпеки і оборони*. Однак, знову жодного слова про те, що вдосконалення системи повинно відбуватись за науково-орієнтованим принципом, на

основі та за рахунок існуючих наукових досягнень вітчизняних науковців.

Так само в п. 5.2. («Напрями вдосконалення системи забезпечення національної безпеки України») жоден з 6 напрямів ніяк не стосується науково-технічної сфери.

У п. 5.3. («Реформування сектору безпеки і оборони як цілісної системи») є п. 5.3.9. який каже про *зміцнення потенціалу оборонної промисловості, насамперед науково-технологічного, його ефективного використання в інтересах економічного розвитку України, а також органів сектору безпеки і оборони*, проте він займає передостаннє (9 з 10) місце, і стоїть після таких питань як: *реформування кримінальної юстиції, підвищення професіоналізму та відповідальності в усіх ланках сектору безпеки і оборони, розбудова державного кордону, підвищення ефективності системи протидії інформаційно-психологічним впливам тощо*.

Висновок. Проаналізована Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», як і в попередніх випадках діючих ЗУ, не посилює роль вітчизняної науки в системі забезпечення національної безпеки України.

У вересні 2014 р. Президент України, представляючи «**Стратегію реформ-2020**» (понад 60 реформ і спеціальних програм) та наголошуючи, що реформи мають бути системними, торкатися одразу всіх політичних, економічних та соціальних інституцій, визначив 8 пріоритетних сфер: 1) оновлення влади та антикорупційна реформа; 2) судова реформа; 3) децентралізація та реформа державного управління; 4) дерегуляція та розвиток підприємництва; 5) реформа правоохоронних органів; 6) реформа системи національної безпеки та оборони; 7) реформа охорони здоров'я; 8) податкова реформа. Також першочерговими були поставлені 2 державні програми: 1) програма енергонезалежності; 2) програма популяризації України у світі [10] (рис. 1).

Рис. 1. «Стратегія реформ 2020»

Джерело: <http://www.reforms.in.ua/2020/>.

КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ	Україна сьогодні	Україна 2020	Максимальне та мінімальне значення серед країн ЄС	Пояснення
РОЗВИТОК				
Рейтинг легкості ведення бізнесу	112	Топ 20	5...103 (Данія...Мальта)	За даними <i>Doing Business 2014</i>
Кредитний рейтинг країни на рівні інвестиційної категорії	ССС	BBB	AAA...B (Німеччина...Греція)	За шкалою <i>Standard&Poor's</i> (зобов'язання в іноземній валюті)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	84	Топ 40	3...91 (Фінляндія...Греція)	Всесвітній Економічний Форум (WEF), <i>The Global Competitiveness Index 2013–2014</i>
ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності)	\$8,508	\$16,000	\$43,085...\$15,936 (Австрія...Болгарія)	За даними <i>Світового Банку (2013)</i> . Польща - \$22,513
Чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015–2020	-	\$40 млрд (\$8 млрд/рік)		За даними <i>Світового Банку</i> , середній показник по Україні за 2003–2013 – \$ 6.6 млрд. на рік
Максимальне відношення загального дефіциту бюджету, включно із Нафтогазом, до ВВП	10.1%	3%	5.8%...0.8% (Велика Британія...Болгарія)	За даними прогнозу МВФ (2014)/ <i>Маастрихтські критерії конвергенції/ за даними Eurostat</i>
Максимальне відношення загального державного боргу до ВВП	67.6%	60%	90%...19% (Велика Британія...Болгарія)	За даними прогнозу МВФ (2014)/ <i>Маастрихтські критерії конвергенції/ за даними Eurostat</i>
Інфляція	19%	1,70%	3.2%...(0.9%) (Естонія...Греція)	За даними прогнозу МВФ (2014)/ <i>Маастрихтські критерії конвергенції/ за даними Eurostat</i>
БЕЗПЕКА				
Військові витрати, % від ВВП	1,02%	5%	2.4%...0.5% (Греція...Люксембург)	Україна – дані <i>Держбюджету (2013)</i> . Інші – за даними <i>SIPRI (2013)</i> : Росія – 4.1%, Ізраїль – 5.6%
Чисельність професійних військових на 1000 населення	2,8	7	13.4...1.8 (Греція...Люксембург)	За даними <i>IISS (2012)</i> . Ізраїль – 22, Сингапур 15.6, Кіпр – 11, Туреччина – 8.7
Довіра експертного середовища до суду		60%		<i>Опитування експертного середовища (адвокати, юристи)</i>
Оновлення кадрового складу державних службовців (правоохоронні органи, судді, прокуратура, влада)		70%		За даними <i>державної статистики</i>
Ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого енергоресурсу	60%	30%		Частка російського газу у 2013 році в загальному енергетичному балансі – 60%
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ				
Середня тривалість життя	71	+3 роки	82...73 (Іспанія...Литва)	За даними <i>Світового Банку (2013)</i>
Частка коштів місцевих бюджетів у загальнодержавному бюджеті	31%	65%		За даними <i>Держбюджету (2013)</i>
Проникнення широкосмугового інтернету (кількість абонентів на 100 осіб)	8.83	25	40.17... 15.5 (Данія...Словаччина)	За даними <i>Світового Банку (2013)/ Ізраїль – 25.67, Естонія – 26.54</i>
% випускників шкіл у 2020, які володіють 2-ма іноземними мовами		75%		<i>підтверджується міжнародними сертифікатами</i>
ГОРДІСТЬ				
Громадяни України, що відчувають гордість за свою країну		90%		за результатами загальнонаціонального опитування
Кількість призових місць на Олімпіаді-2020 в Японії		35 медалей	65...1 (Велика Британія...Португалія)	20 медалей Україна отримала на літній Олімпіаді в Лондоні у 2012, 27 – у Пекіні у 2008
Глобальний індекс конкурентоспроможності у боротьбі за таланти	66	Топ 30	63... 3 (Румунія... Данія)	Рейтинг <i>The Global Talent Competitiveness Index 2013, INSEAD</i>
Кількість фільмів у широкому прокаті українського виробництва у 2020 році	0	5		

Рис. 1. «Стратегія реформ 2020» (продовження)

Джерело: <http://www.reforms.in.ua/2020/>.

Попередній аналіз загальних засад представленої стратегії показує, що жодна з наведених 8 реформ (з понад 60) і 2 програм не стосується науки, науково-технічної та інноваційної діяльності. Також, як і в попередніх випадках, виникає питання, зокрема, як можна ефективно виконати «Програму енергонезалежності» без попереднього, по суті більш пріоритетного, реформування принципів і підходів державної політики в науково-технологічній та інноваційній сфері, без поставлення на чолі національної системи енергонезалежності вітчизняного науково-технічного прогресу.

Представлена Стратегія має *Програму розвитку інновацій та Реформу державної політики у сфері науки та досліджень*, проте названа Програма стоїть четвертою у списку (після таких заходів, як *Програма популяризації України у світі*, *Програма створення бренду «Україна»* та *Реформа відзнак та нагород*), а Реформа – шостою. Крім того, і *Програма розвитку інновацій* і *Реформа державної політики у сфері науки та досліджень* чомусь віднесені до категорії «Гордість», хоча обидві по суті більше пов'язані з напрямком економіки, конкуренції, інфраструктури або категорією «Розвиток».

Також серед ключових індикаторів успіху країни у представленій Стратегії відсутні такі показники, як обсяги видатків державного бюджету на НДДКР (% ВВП), кількість науковців виконавців НДДКР, обсяги наукоємної продукції та послуг тощо, хоча вони, характеризуючи ступінь залучення науково-технічного прогресу, значно більше визначають рівень конкурентоспроможності та цивілізованості країни.

Загальні висновки. Нетривіальну проблему для України складає сучасна ситуація, адже в період глобального домінування наукомістких технологій у всіх сферах людського життя, зростання рівня залежності людини від техніко-технологічної сфери та рівня наукоємності процесу створення високоліквідних товарів та послуг, а також усіх ри-

зиків, з цим пов'язаних, ні Конституція України, ні окремі законодавчі акти не розглядають науково-технічний, технологічний та інноваційний розвиток головною передумовою виживання.

У СНБ України значені документи законодавчо не визначають науковий та науково-технологічний прогрес **пріоритетним напрямом усіх сфер життєдіяльності країни**. Ці документи розглядають науково-технічну сферу лише окремою галуззю, участь науки нерідко зводиться до рівня експертного залучення наукових установ, і навіть не за всіма, а лише за окремими функціональними напрямами діяльності суб'єктів СНБ. Проаналізовані заходи подолання ризиків, зокрема в науково-технічній, технологічній та інноваційній сфері, стоять далеко не на перших позиціях. Таким чином, діюча СНБ не має повноцінних нормативно-правових передумов бути наукоємною.

У якості пропозицій потрібно зазначити, по-перше, що, за умови розуміння необхідності побудови конкурентоспроможної високотехнологічної економіки, необхідним початком цього процесу є Конституційне визнання України не лише суверенною, демократичною, соціальною, але й науково орієнтованою державою. По-друге, актуальним заходом є внесення змін як до законодавства, яке регулює СНБ, так і до інших нормативно-правових регулюючих документів, щодо визнання науки, науково-технічної та інноваційної сфери не окремою серед багатьох сфер, а загальною передумовою прогресивного розвитку країни.

Іншими словами, мова йде про перенесення самого розуміння явища науки з відносної категорії до абсолютної та про зміну внаслідок цього всієї системи координат державного управління, про вдосконалення державного мислення щодо використання науки й усього, пов'язаного з нею, як безумовної бази зростання всіх сфер життєдіяльності країни, що мають стати знаннями.

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» // [Електронний ресурс]: – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. *The Global Competitiveness Report 2014 – 2015* // [Електронний ресурс]: – URL: <http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.
3. *Global Innovation Index 2014 – The Human Factor in Innovation* // [Електронний ресурс]: – URL: http://www.wipo.int/econ_stat/en/economics/gii/.
4. *Human Development Index* // [Електронний ресурс]: – URL: <http://hdr.undp.org/en>.
5. *The Sustainable Society Index 2012* // [Електронний ресурс]: – URL: <http://www.ssfindex.com/>.
6. *Annual Report 2013* // [Електронний ресурс]: – URL: <http://www.bicc.de/publications/publicationpage/publication/annual-report-2013-393/>.
7. Конституція України // [Електронний ресурс]: – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
8. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // [Електронний ресурс]: – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
9. *Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»* // [Електронний ресурс]: – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>.
10. «Стратегія реформ 2020» // [Електронний ресурс]: – URL: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>, <http://www.reforms.in.ua/2020/>.

Одержано 14.07.2014

О.А. Мех

Научеомкость системы обеспечения национальной безопасности Украины: анализ нормативно-правовых основ

В статье осуществлен анализ нормативно-правовых основ системы обеспечения национальной безопасности Украины с точки зрения их ориентации на науку как главное средство достижения прогресса и безопасности. Рассматривается вопрос места (приоритетности) научно-технологической и инновационной сферы среди других отраслей в государственных стратегиях, которые формируют систему обеспечения национальной безопасности страны.